

Jelzi a Bibó István életműve iránti egyre fokozódó, jogos érdeklődést, s természetesen hiányt is pótol.

A kötet kiemelkedő írása A felelősség megvalósításának lehetőségei című esszé is, amely részletesebb bemutatást érdemelne. A hatalomviszony, az igazgatás, a felelősség és a moralitás elméleti és gyakorlati összefüggéseit, ellentmondásosságukat vizsgálva többek között megállapítja: „A felelősség közvetlen megvalósítását a hatalom legközvetlenebbül a hatalmat gyakorló embereknél korlátozza: a hatalom és a felelősség ellentéte itt a legélesebb. És (részben) ebből következnek az is, hogy a hatalom mindig korrumpál. A hatalom talán a legnagyobb kísértés azok számára, akik — így vagy úgy — hatáskörébe lépnek. Ugyanakkor szinte vonzza a felelőtlenység minden formáját. Az igazgatás ezért is szüli a felelőtlenység legkülönbözőbb változatait.” A hatalom azonban nemcsak kényszer — konszenzus, hallgatólagos vagy nyílt elfogadás is. Ez legitimitásának alapja — föltéve ha elfogadjuk, hogy van legitimitás.

CSORBA Béla

EGY FOLKLORISTA VALLOMÁSAI

Dobos Ilona: *Egy folklórgyűjtő feljegyzései*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1984

Naplójegyzetek és emlékei segítségével írta meg Dobos Ilona életrajzi fogantatású könyvét, melyből egy folklorista életútja bontakozik ki. Megismertet bennünket a néprajzos mesterséggel; hogyan lesz valaki folklorista, hogyan végzi munkáját, kikkel találkozik és hogyan viselkedik gyűjtés közben, miként dolgozza fel, értékeli anyagát és nem utolsósorban, hogyan egyezteteti össze magánéletét a néprajzkutatás fáradtságos munkájával.

Dobos Ilona (1922) jeles folklorista Szlovákiából jön Budapestre 1945 tavaszán. Először 1942—43-ban már fél-fél évet Pesten tölt különböző leánykollégiumokban. Kutatási területe a monda, a mese, az „igaz” történetek. 1951-től a dunaújvárosi múzeum, majd 1957-től a Néprajzi Múzeum munkatársa. Cikkei az Ethnographiában jelennek meg. Könyvei: *Szegény ember vízzel főz* (Önéletrajzi vallomások, Budapest, 1958), *Egy somogyi parasztcsalád meséi* (Bp. 1962), *Tarcal története a néphagyományban* (Bp. 1971).

Apja adóhivatali tisztviselő volt, anyja tanítónő; neveltetése nem indokolja pályaválasztását. Szeretettel emlékszik vissza gyermekkorára, a pesztonkáitól hallott mesékre, melyeket ugyan nem értett meg egészében, ruszinul rosszul beszélt, mégis félelmet keltettek benne. Évtizedek múlva gyűjtőútjai során több hasonló babonás történetet hallott, miszerint az

ember nem hal meg, hanem valamilyen formában (állat-, növény képében) tovább él. Az állattá válás lehetősége lényeges alkotóeleme a természeti népek hiedelemvilágának, de ez a gondolat az alapja a lélek-vándorlásnak is. Gyermekkorában ismerkedik meg Kaszparek alakjával, a cseh gyerekek kedvenc bábfigurája ez, aki segíti a szegényeket, az urakkal szemben.

A néprajzi gyűjtőutak, a „kiküldetések” változatos és izgalmas kaland-sorozatot jelentettek számára. Milyen öröm volt — írja — visszatérve a könyvtárba felfedezni, hogy a most hallott meseszövegeket a nemzetközi mesekatalógusok is számon tartják, hogy nem egy történet „már az ókorban is” ismert volt. Pentelén (1953-ban a 70 esztendő Godány József mondott két olyan mesét, amit még öregapjától hallott. Deszkavári Princ Pistáról, a kanászruhába bújt királyfickóról és egy tréfás mesét a háromszor eltemetett huszárról. A téma közkedvelt, már Boccaccio *Dekameron*jában forrásul szolgált. Bodrogheresztúron a barlanglakó Vadász néni, aki a 87 évén túl volt és valamikor nagyon sok mesét tudott, de már csak a *Leláncolt Gergelyre* emlékezett. Megjegyezte azonban, hogy ez nem mese, hanem igaz történet egy híres pápáról, Szent Gergelyről. Valóban a történet ismert: VII. Gergely pápa középkori legendája, melynek a mondanivalója oktató szándékú: nincs olyan nagy bűn, amelyet az isten kellő vezeklés árán fel ne oldozna. A világirodalomban Thomas Mann *A kiválasztott* című regényében dolgozta fel a legendát, melynek előképe a görög Oidipusz, aki ugyancsak kitett gyermek volt és visszatérve ismeretlen otthonába, anélkül, hogy tudná, anyját veszi feleségül. A népköltészet legszebb darabjai a világirodalom csúcscsúcsaival vetekedhetnek. (Gondoljunk csak a szóhagyományt összefoglaló eposzokra, hősénekekre vagy a népköltészetben is megtalálható tündérmesekre, balladákra, népi imádságokra, népdalokra.)

Előfordult azonban, hogy a mesemondó szövevényes históriájából a Szabó család hétköznapi problémái bontakoztak ki, de megtörtént az is, hogy a jónak ígérkező anyagközlőt a hazaérkező feleség inti hallgatásra: „... hallottam, hogy a városból jött hozzád egy nő masinával. Meg ne szólalj! Ne hagyj vén fejjel, hogy kiröhögjenek.”

Tarcalon találkozik a vérvád emlékével, amely a magyar néphagyományban a befalazás motívumával keveredett. Az ókortól kezdve világszerte ismert hiedelem, hogy az új létesítmény (épület, híd) felállításához fel kell áldozni egy élőlényt, belekeverni a vérét a malterba, különben összeomlik az épület. (Kőműves Kelemenné balladája.)

Bodrogheresztúron a halászoktól és pásztoroktól különösen színes és gazdag anyagot gyűjtött Dobos Ilona. A mondák legtöbbje azonos a Tisza mentén, de nem Európa-szerte ismert, a vízi élettel van kapcsolatban. Sok szól a kora hajnali vagy késő esti órákban hazatérő halászok bolyongásairól, találkozásairól a „rosszak”-kal. A keresztúri Lorelei pózna alakjában ijesztgette a halászokat. Egy szerelmében csalódott

lány a Bodrogra ölte magát. Erről az a hír járta, hogy vadkacsa képeben sokáig üldözte a halászokat. Más esetben csillogó fejéket viselő „szépasszonyok” incselkedtek a hazatérő halászokkal, letérítve őket újukról. A „szép” jelző itt régies értelemben rontó, bűbajos erőt jelent.

A juhászok sok történetet tudtak a „tudományos pásztorok”-ról, akik — akár a boszorkányok — egy haldoklótól veszik át a tudásukat valamilyen tárgy átadásával. De éjfélkor a keresztúton egy mágikus körben különböző próbák után is megszerezhetik a tudományukat. Értenek az állatok gyógyításához, ugyanakkor rontó hatalmuk is van; szétkergethetik ellenségük nyáját, míg az övék akkor is együtt marad, ha órákig feljük sem néznek. A pásztorok őrzik leghívebben azt a hiedelemmondát, amelyben a bikává változó pásztorfiú megvív a fellegekből alászálló ellenséggel. Diószegi Vilmos, a sámánizmus maradványainak kiváló kutatója, meggyőzően bizonyította, hogy ez a történet a magyarok sámánisztikus ősvallásáig nyúlik vissza.

Cigány adatközlőire is szívesen emlékezik Dobos Ilona, különösen a 70 éves Kovács Károlyra, aki a gyűjtő felterjesztésére megkapta a Népművészet Mestere címet. Kovács, aki muzsikus cigány volt fiatal korában, nagyon szép tündérmeséket tudott és különleges tehetséggel adta elő „igaz történeteit”. Meséinek hősei faluszéli, lusta, naphosszat hasukat süttető cigánylegények, akik a mese végére mindig daliás férfivá serdülnek és feleségül veszik a királylányt. Cigányok között különben elég nehéz volt a gyűjtés — írja Dobos Ilona. Egyik alkalommal a városban dolgozó értelmesebb cigány fiatalember így igyekszik meggyőzni a cigány fiatalasszonyokat, hogy énekeljenek a magnetofonba: „Jaj, Kati, Panni, mekkora marhák vagytok! Idejön ez a márkás nagysága Pestről, hogy megcsináljon titeket műemléknek, ti meg itt hülyéskedtek.”

A legizgalmasabb gyűjtőutak azok voltak, amelyeken boszorkányokkal találkozott. A 60-as évek elején Tarcalon egy férfival ismerkedett meg, akit a falu nagy része boszorkánynak tartott. Ilyen volt Pilkáné és Nuni Mária néni is, akiket „kerülni kell, árt a szemük!” Rengeteg hiedelemtörténetet gyűjtött velük kapcsolatban és gyakran meglepődve tapasztalta, hogy az emberek hittek ezekben a történetekben, babonákban. Eleinte minden egyes babona után próbálta felvilágosítani a közlöket, hogy ez nem így van, de miután az emberek elzárkóztak tőle, hallgattak, kénytelen volt változtatni a véleményén és egy régebben hallott babona elmondásával igazolta tájékozottságát e téren.

Dobos Ilona *Egy folklórgyűjtő feljegyzései* című könyve okos tárgyilagosságával hasznos olvasmány a néprajzot kedvelők számára.